

ประวัติความเป็นมา และเนื้อเรื่อง

ประวัติความเป็นมา

✓ ไตรภูมิพระร่วง เดิมชื่อ เถกมิกถา เป็นหนังสือเก่าที่พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัย X เมื่อครั้งเสียดกรุงใน พ.ศ. 2310 ต้นฉบับเเทกมิกถาหายไป ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้รวบรวมสรรพตำราในรัชกาลของพระองค์ จึงได้รับสั่งให้พระสงฆ์ราชาคณะช่วยกันแต่งขึ้นแทนฉบับที่สูญไปค้วย แต่สำนวนยังไม่เป็นที่พอพระทัย จึงโปรดฯ ให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แต่งขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งชื่อว่า "ไตรภูมิโลกวิมลฉัย" เวลาต่อมาจึงไปไต่ต้นฉบับเดิมจากวัด ๆ หนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี เป็นหนังสือที่มีความยาว 10 ผูก แจ่งไว้ที่ชานแพนกว่า พระมหาช่วย วัดปากน้ำ เป็นผู้จารไว้เมื่อ พ.ศ. 2323 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ภาษาและถ้อยคำสำนวนที่ใช้เก่ามาก สันนิษฐานว่าเป็นหนังสือเก่าที่คัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมในสมัยกรุงสุโขทัย

✓ ต้นฉบับเดิมของ เเทกมิกถาบันทึกด้วยอักษรขอม ต่อมาคณะกรมการหอสมุดวชิรญาณ เห็นสมควรที่จะจัดพิมพ์ขึ้นไว้ให้แพร่หลาย จึงได้คัดลอกเป็นหนังสือไทยตามตัวอักษรโดยมิได้แก้ไขถ้อยคำแต่อย่างใดทั้งสิ้น และได้พิมพ์ครั้งแรกเพื่อเป็นหนังสือแจกในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประสาธน์ศรีใส, พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด เมื่อ พ.ศ. 2455 และได้เปลี่ยนชื่อเรื่องจาก "เเทกมิกถา" เป็น "ไตรภูมิพระร่วง" เพื่อให้คู่กับสฤทธิพระร่วง ซึ่งเชื่อว่าเป็นหนังสือที่แต่งในยุคสุโขทัย เช่นเดียวกัน

ที่มาของเรื่อง

✓ เนื้อเรื่องในไตรภูมิพระร่วงนั้น พระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงค้นคว้ารวบรวมจากพระคัมภีร์ต่าง ๆ ถึง 30 คัมภีร์ X ดังได้ระบุไว้ในบานแพนกาเดิม ดังนี้

1. พระอัครกษัตริย์กาพระจตุรมรรค
2. พระอัครกษัตริย์กาพระอภิศรรมาวการ
3. พระอภิศรรมมัตถสังคหะ
4. พระมังคลัตถทีปนี
5. พระปัญจสุทนต์
6. พระสารัตถปกาสินี
7. พระมนโรตปุรสี
8. พระสีโนโรตปกาสินี (ที่ถูกเป็น พระสีโนโรตปกาสินี)
9. พระอัครกษัตริย์กาพระวินัย
10. พระธรรมบท
11. พระธรรมทัตตูกดา
12. พระจตุรตปุรสีวิลาสินี (ที่ถูกเป็น พระจตุรตปุรสีวิลาสินี)
13. พระธรรมปาถก
14. พระปิ่นาลังการ
15. พระสารัตถทีปนี
16. พระพุทธวงษ์
17. พระสารัตถสังคหะ
18. พระมิตินทปัฏทา
19. พระปาเลชยกะ
20. พระมหานันทาน
21. พระอนาคตวงษ์
22. พระรชยาปิฎก
23. พระโลกปัญฐิตี

24. พระมหากัลปะ
25. พระอรุณวัตติ
26. พระสมันตวาสาทิกา
27. พระลักษณาภิธรรม
28. พระอนุฎีกาหิงศธรรม
29. พระสารีริกวีเนิจฉัย
30. พระโลกุปปัตติ

จากการศึกษาเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงโดยละเอียดจะพบว่า เรื่องนี้มีเค้าโครงขึ้น
 ลอยๆโดยปราศจากหลักฐาน และมีใครรวบรวมเนื้อหาจากถ้อยคำที่อ้างกล่าวโดยตรง แต่เป็น
 การถกกันว่าวิจัยโดยมีถ้อยคำเหล่านี้เป็นที่อ้างอิง จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ไตรภูมิ-
 พระร่วงเป็นงานวิจัย หรือวิทยานิพนธ์เล่มแรกของไทย

จุดมุ่งหมายในการแต่ง

พระมหาดรรชนีราชภัฏ ทรงพระราชดำริขึ้นด้วยจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ

1. เพื่อเทศนาถวายพระราชมารดา ตามที่ได้กล่าวไว้ในบานแพนทศึกษา
 " ได้เพื่อมีอรรถพระอภิธรรม และจักใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่าน . . ."¹
2. เพื่อให้เป็นธรรมทานแก่บุคคลทั่วไป ถึงข้อความในบานแพนทศึกษาดังนี้
 " ผู้ใดจักปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับฟังไตรภูมิภิกษาคด้วยทำนุกอำรุง อย่าได้ประมาท
 สักอันดั่งนี้ จึงจะได้พบพระศรีอาริย์โมกข์เจ้า เมื่อจะลงมาตรัสแก่สัตว์พญากุญชรในโลกนี้แล"²

¹ พระราชภัฏ, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิชา, 2515), หน้า 11

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในไตรภูมิพระร่วง เริ่มด้วยการอธิบายสภาพความเป็นไปของภูมิทั้งสาม ซึ่งได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ อธิบายการดับ และการเกิดมีขึ้นใหม่ของโลก ตอนท้ายกล่าวถึงพระนิพพาน และการกระทำตนให้เข้าถึงพระนิพพานอันเป็นอุคมคติยอด-ปรารถนาของพุทธศาสนิกชน X

แกนของการวิจัยนี้อยู่ที่การวิเคราะห์ปรัชญาในไตรภูมิพระร่วง ดังนั้น จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดปลีกย่อยของเนื้อเรื่องที่ไม่ใช่ความคิดทางปรัชญามากนัก จะสรุปพอให้เห็นเค้าโครงของเรื่องโดยย่อ ดังนี้

✓ ไตรภูมิ หมายถึง แดนทั้งสามที่สัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิด ได้แก่

ก. กามภูมิ เป็นแดนที่ของอยู่ด้วยกามตัณหา ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ ระคนอยู่ด้วยความรัก ความใคร่ มีสุข มีทุกข์ ประกอบด้วย ทศคติภูมิ หรือ อบายภูมิ 4 และสุคติภูมิ 7 รวมเป็น 11 ภูมิ ดังนี้

1. ทศคติภูมิ หรืออบายภูมิ 4 ได้แก่ นรกภูมิ เปตภูมิ อสุรกายภูมิ

และคิรัจฉานภูมิ

นรกภูมิ คือ ที่ ๆ ไม่มีความเจริญ ประกอบด้วยนรกใหญ่ 8 ชุม คือ สัตยชนนรก กาลสูตตนรก สังฆานนรก โรรูนนรก มหาโรรูนนรก ตาปนรก มหาตาปน-นรก และมหาอาวจีจันนรก นอกจากนรกใหญ่ 8 ชุมแล้ว ยังมีนรกบริวารล้อมนรกใหญ่อยู่อีก ดานละ 4 ชุม เรียกว่า นรกบ่าว ดังนั้น นรกใหญ่ชุมหนึ่งจึงมีนรกบ่าว 16 ชุม รวมนรกบ่าวทั้งสิ้น 128 ชุม

เหตุที่ทำให้สัตว์ต้องไปเกิดในนรกมี 3 ประการ คือ

- โลกเหตุ (ความโลภ)
- โทสเหตุ (ความโกรธ)
- โมหเหตุ (ความหลง)

ด้วยเหตุ 3 ประการนี้ ทำให้สัตว์ประกอบความชั่ว 10 อย่าง คือ

- กายทุจริต 3 ไต่แก๋ มาสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดใน-
กาม
- วาจาทุจริต 4 ไต่แก๋ พูดเท็จ, พูดคำหยาบ, พูดส่อเสียด,
พูดเพ้อเจ้อ
- มโนทุจริต 3 ไต่แก๋ ออยากโค้ยของผู้อื่น, ปองร้ายผู้อื่น,
เห็นผิดเป็นชอบ

เปรตภูมิ เป็นที่อยู่ของเปรตชนิดต่าง ๆ บรรยายให้เห็นสภาพของ
เปรตแต่ละชนิด และกล่าวถึงบาปกรรมที่ทำให้ต้องไปเป็นเปรต เช่น ขโมยของสงฆ์ นินทา-
พระสงฆ์ และครูบาอาจารย์ ยุยงให้สงฆ์แตกกัน ให้ยาแก่หญิงมีครรภ์เพื่อทำแท้ง ทรชนี่
และห้ามไม่ให้ผู้อื่นให้ทาน ทำร้ายบิดามารดา พูดเท็จ รับสินบน ตักสินความไม่ยุติธรรม
เผาป่าทำลายป่า เป็นต้น

อสุรกายภูมิ เป็นที่อยู่ของอมนุษย์พวกหนึ่งที่เป็นศัตรูต่อเทวดา ที่-
เรียกว่า พวกอสุรกาย ในไตรภูมิพระร่วงแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ พวกที่มีรูปร่างน่าเกลียดน่า
กลัว และพวกที่มีที่อยู่งดงาม ที่เรียกว่า อสุรพิภพ

ดิรัจฉานภูมิ เป็นที่อยู่ของสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งถือว่าพวกนี้มีสัญญา หรือ
ความสำนึกเพียง 3 อย่าง คือ กามสัญญา อาหารสัญญา และมรณสัญญา ซึ่งต่างจาก
มนุษย์ คือ มนุษย์มีธรรมสัญญาเพิ่มอีกอย่างหนึ่งด้วย

2. สุคติภูมิ 7 ไต่แก๋ มนุสสุภูมิ 1 และ สวรรคภูมิ 6 ดังนี้

มนุสสุภูมิ เป็นแดนของคน หรือมนุษย์ ในเรื่องไค้อธิบายการปฏิสนธิ
ของมนุษย์ขณะอยู่ในครรภ์มารดา และไค้อำนาจบุตรที่ไค้อหลุดจากครรภ์มารดาออกเป็น 3
ประเภท คือ อภิสัตบุตร, อนุสัตบุตร และอวสัตบุตร นอกจากนี้ยังแบ่งมนุษย์เป็น 4
ประเภท ไต่แก๋

- คนนรก คือ ผู้ทำบาปอยู่เป็นนิจ
- คนเปรต คือ ผู้ที่เคยเกิดเป็นคนเฉยใจ หานบุญจะกระทำมิได้
- คนดิรัจฉาน คือ ผู้ที่ไม่รู้จักบาปบุญ
- คนมนุษย์ คือ ผู้ที่รู้จักผิดและชอบ

สวรรณภูมิ 6 เป็นแดนของเทวดาที่ยังเกี่ยวข้องกับกัมม มี 6 ชั้น คือ

1. จาตุมหาราชิกภูมิ
2. คาวคิงส์ภูมิ
3. ยามาภูมิ
4. กุสิตภูมิ
5. นิมมานรติภูมิ
6. ปรนิมมิตตวสวัตติภูมิ

ข. รูปภูมิ เป็นแดนของพรหมที่มีรูป เรียกว่า โสฬสพรหม มี 16 ชั้น แบ่งตามผู้สำเร็จงานทั้ง 4 ดังนี้

1. ปฐมฉานภูมิ คือ แดนของผู้สำเร็จงานที่ 1 มี 3 ภูมิ ได้แก่
  1. พรหมปารีสัชชา
  2. พรหมบุโรหิตา
  3. มหาพรหมา
2. ทุติยฉานภูมิ คือ แดนของผู้สำเร็จงานที่ 2 มี 3 ภูมิ ได้แก่
  1. ปริตตภา
  2. อัมโปมานภา
  3. อากัสรา
3. ตติยฉานภูมิ คือ แดนของผู้สำเร็จงานที่ 3 มี 3 ภูมิ ได้แก่
  1. ปริตตสุภา
  2. อัมโปมานสุภา
  3. สุภักกัฆา
4. จตุตถฉานภูมิ คือ แดนของผู้สำเร็จงานที่ 4 มี 7 ภูมิ ได้แก่
  1. เวหัพผลา
  2. อัสถุฐีสัตตา

3. อวิหา
4. อดับปา
5. สุธัสสา
6. ทุสัสสี
7. อกนิษฐา

ค. อรุณภูมิ เป็นแดนของพรหมไม่มีรูป แบ่งตามผู้สำเร็จอรุณภูมิ 4 เรียกชื่อตามอรุณภูมิ ดังนี้

1. อากาสาณัญจายตนภูมิ แดนของผู้สำเร็จ อากาสาณัญจายตนฌาน
2. วิญญานัญจายตนภูมิ แดนของผู้สำเร็จ วิญญานัญจายตนฌาน
3. อากิญจัญญายตนภูมิ แดนของผู้สำเร็จ อากิญจัญญายตนฌาน
4. เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ แดนของผู้สำเร็จ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

จากนั้นได้กล่าวว่เรื่องที่บรรยายมาแล้วทั้งหมดนี้เป็นคติของโลก ซึ่งไม่ได้ยั่งยืนตลอดไป แม้พรหมเองมีอายุนับด้วยกัลป์ ก็ยังต้องจุติ หาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้ ตอนท้ายสุดได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติ เพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด โดยการบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย